

บทที่ 6

วิเคราะห์แบบเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น
พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2533) และตอนปลาย
พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2533)

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ. 2533)¹
หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 101 ประเทศของเรา 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1²
ตารางที่ 6.1 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา ส 101 ประเทศของเรา 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	17	7.48
สังคม	210	92.51
รวม	227	100

¹กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535).

²กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 101 ประเทศของเรา 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535).

ตารางที่ 6.2 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา ส 101 ประเทศของเรา 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม	0	0	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.1 พบว่าเนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 92.51% ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจพบเพียง 7.48% และเนื้อหาทางการเมืองไม่ปรากฏความถี่

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.2 พบว่า ไม่มีการอบรมกลุ่มกลางทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 101 ประเทศของเรา 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่ามุ่งอบรมกลุ่มกลางให้เข้าใจสภาพของสังคมไทยใน 3 ประเด็น คือ ลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือ ลักษณะทางภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากร เป็นต้น ประเด็นที่สอง คือ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และประชากร โดยเน้นที่การเตรียมตัวหรือการวางแผนเพื่อรับมือกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงนั้น เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ³ การวางแผนครอบครัว การกระจายรายได้ การศึกษา การสาธารณสุข สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ เป็นต้น⁴ และ ประเด็นที่สาม คือ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม้อาจควบคุมผลเสีย

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 88-92.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 116-120.

ได้หมด จึงต้องใช้เวลาให้นานที่สุด ใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด การนำกลับมาใช้ใหม่ การทดแทน การบูรณะซ่อมแซม การลดอันตรายจากสารพิษ เป็นต้น⁵ แต่อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาที่ดีที่สุด คือ คุณธรรมและจริยธรรมที่ควรปลูกฝังตามหลักศาสนาไม่ว่าศาสนาใดๆ ก็มีส่วนช่วยให้คนทาศีและสังคมก็จะดีตาม

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1⁶

ตารางที่ 6.3 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		30	23.43
เศรษฐกิจ		7	5.46
สังคม		91	71.09
รวม		128	100

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 157-161.

⁶กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2536).

ตารางที่ 6.4 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	1	0.50
ระบบการเมือง	77	77	3	40.60
วิถีชีวิต	110	110	6	58.80
รวม	187	187	10	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.3 พบว่าเนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 71.09% รองลงมาคือเนื้อหาทางการเมือง 23.43% และเนื้อหาทางเศรษฐกิจพบเพียง 5.46%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.4 พบว่า การอบรมกลุ่มกลางในระดับวิถีชีวิตมีความถี่สูงสุดคือ 58.88% อันดับที่สอง คือ ระดับระบบการเมือง 40.60% และไม่พบในระดับอุดมคติ

ในระดับวิถีชีวิตซึ่งมีความถี่สูงสุด พิจารณารวมได้ดังนี้⁷

- เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
- มีความรับผิดชอบ
- ทำเพื่อส่วนรวม
- ประหยัด
- ประสานงานกัน
- มีระเบียบ

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 88, 90, 94, 96-97, 104, 106-111, 116-119, 121-127.

- ทำตามหน้าที่
- เอาใจใส่ซึ่งกันและกัน
- ร่วมกันทำงาน
- ศึกษาหาความรู้
- แสดงความคิดเห็น
- ยอมรับความเท่าเทียม
- เคารพกฎหมาย
- ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- เสียสละ
- เสียภาษี
- ไปเลือกตั้งเมื่อถึงโอกาส
- ไม่ขายเสียง
- ร่วมมือกับชุมชน ทำความสะอาด ดูแลทรัพย์สิน ความปลอดภัย สิ่งแวดล้อม และพัฒนาชุมชน เป็นต้น
- ประองคอง
- มีเหตุผล
- มีความอดทน
- ฟังตนเอง
- เป็นทหาร
- กล้าทักท้วง โต้แย้ง
- ทำสิ่งใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์
- กล้ารับผิดชอบ
- รับฟังเสียงข้างมาก
- ประนีประนอม
- ไม่ยึดตนเองเป็นใหญ่
- ไม่ทำดีเพื่อหวังสิ่งตอบแทน

บทสรุปที่ชัดเจนที่สุดในหนังสือเรียนเล่มนี้ เกี่ยวกับวิถีชีวิตในระบอบประชาธิปไตยก็คือ

เราทุกคนปรารถนาการปกครองระบอบประชาธิปไตย แต่เรารู้กันหรือไม่ว่า การเลือกตั้งหรือวิธีการต่างๆ ที่เรารู้จักกันเป็นเพียงกระบวนการของระบอบประชาธิปไตยเท่านั้น แต่หัวใจของระบอบการปกครองนี้อยู่ที่ว่าสมาชิกแต่ละคนในสังคมต้องรู้จักบทบาทของตนเอง และทำหน้าที่ของตนด้วยความรัก ความผูกพันต่อส่วนรวม นับแต่ครอบครัว ไปจนถึงท้องถิ่น เมือง และประเทศชาติของตน⁸

⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

สำหรับในระดับระบบการเมืองส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์การพัฒนาระบบประชาธิปไตย ตั้งแต่คณะราษฎรทำการปฏิวัติจนปัจจุบันโดยกล่าวถึงโครงสร้างทางการเมือง เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐสภา รัฐบาล การปกครองท้องถิ่น กฎหมาย พรรคการเมือง การเลือกตั้ง⁹ โดยรูปแบบการนำเสนอได้เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ นอกจากเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองและเหตุการณ์ทางการเมืองของไทยแล้ว การกล่าวถึงทั้งระบบการเมืองและวิถีชีวิตจะใช้วิธีดำเนินเรื่องแบบละคร คือมีตัวละคร 2-3 ตัวต่อ 1 เรื่อง แล้วสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับระบบการเมืองและวิถีชีวิตลงไป

อย่างไรก็ตามได้ชี้ให้เห็นถึงความไม่มั่นคงของการเมืองไทยตั้งแต่ภายหลัง พ.ศ. 2475 ความขัดแย้งของคณะราษฎร การเลือกตั้งโดยทุจริตในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม การยึดอำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การรัฐประหาร พ.ศ. 2534 การล้มเลิกรัฐธรรมนูญวงจรรูปาทกทำให้ระบอบหยุดชะงัก พรรคการเมืองไม่เข้มแข็ง และมีมากมายหลายพรรค ประชาชนไม่เข้าใจระบอบและยังยึดถือค่านิยมแบบเก่า¹⁰

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 102 ประเทศของเรา 2 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้ทราบซึ่งและเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในสมัยสุโขทัย อยุธยา กรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ ในแง่การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 2 และวิเคราะห์ถึงสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรค ซึ่งสามารถแก้ไขได้โดยการปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-83, 93-94, 109, 125-126.

¹⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 80-83.

หนังสือเรียนสังคม ส 203 ทวีปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2¹¹

ตารางที่ 6.5 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203 ทวีปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

มิติ \ ความดี	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	39	22.80
เศรษฐกิจ	60	35.08
สังคม	72	42.10
รวม	171	100

¹¹กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203 ทวีปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535).

ตารางที่ 6.6 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกษตรกรทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน สังคมศึกษา ส 203 ทวิปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	27		-	16.26
ระบบการเมือง	131		2	80.12
วิถีชีวิต	6		-	3.61
รวม	164		2	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.5 พบว่าเนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 42.10% รองลงมาคือเนื้อหาทางเศรษฐกิจ 35.08% และเนื้อหาทางการเมือง 22.80%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกษตรกรทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.6 พบว่า การอบรมกลุ่มเกษตรกรในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุด คือ 80.12% ในขณะที่ระดับอุดมคติเท่ากับ 16.26% และระดับวิถีชีวิตพบเพียง 3.61%

ในระดับระบบการเมืองนอกจากเรื่องรูปแบบของสถาบันการเมืองการปกครองในทวีปเอเชียได้แก่ สถาบันประมุข คือ พระมหากษัตริย์ หรือประธานาธิบดี รวมทั้งระบบที่สำคัญ 3 ระบบคือระบบรัฐสภา ระบบประธานาธิบดี และระบบกึ่งรัฐสภากึ่งประธานาธิบดี¹² ประเด็นที่สำคัญที่สุดเกี่ยวกับการเมืองก็คือ ปัญหาการพัฒนาทางการเมืองที่ล้ำช้า ได้แก่¹³

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 142-145.

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 140-142.

1. มักตกอยู่ภายใต้อำนาจเผด็จการไม่ช่วงใดก็ช่วงหนึ่ง นับตั้งแต่ได้เอกราช เป็นต้นมา ประกอบกับการที่คนส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์การปกครองตนเองมาก่อน
2. ขาดเสถียรภาพเพราะยึดมั่นในตัวบุคคล การบังคับใช้กฎหมายหละหลวม และมีความแตกต่างทางเศรษฐกิจมาก
3. ประชาชนไม่สนใจการเมือง การรวมกลุ่มมีน้อย พรรคการเมืองไม่เข้มแข็ง
4. พลังงานในสังคมมีบทบาทต่อการกำหนดนโยบายมีน้อย
5. อำนาจทางการเมืองถูกรวมศูนย์อยู่ในเมืองหลวง
6. ระบบราชการไม่มีประสิทธิภาพ
7. มีความขัดแย้งระหว่างประเทศโดยเฉพาะบริเวณพรมแดน¹⁴

นอกจากนี้ยังพบข้อความที่นิยมระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอยู่กระจัดกระจาย พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงข้อเสียของระบอบเผด็จการ และแนวโน้มของระบอบเผด็จการที่ค่อยๆ ลดความเข้มข้น และบางประเทศในทวีปเอเชียก็ค่อยเปลี่ยนท่าทีโดยมีแนวโน้มเข้าสู่กระแสทางเศรษฐกิจและผ่อนปรนทางการเมืองมากขึ้น เช่น

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันประเทศที่ปกครองในรูปแบบเผด็จการทหารได้มีอำนาจลดน้อยลงไปมาแล้ว เพราะไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชนและของนานาประเทศ และก็ไม่ได้ช่วยแก้ไขปัญหาของประเทศแต่อย่างใด...¹⁵

...การปกครองแบบเผด็จการคอมมิวนิสต์มีแนวโน้มว่าจะลดความนิยมลงเรื่อยๆ และขัดกับความต้องการของประชาชน ไม่ทำให้เสรีภาพแก่ประชาชน¹⁶

สำหรับในระดับอุดมคติ เป็นการชี้ให้เห็นถึงอุดมการณ์อันแตกต่างจากรบอบเผด็จการ เช่น เป็นการปกครองที่อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน ประชาชนได้รับความเสมอภาคทางด้านการเมือง มีหลักประกันสำหรับเสรีภาพขั้นมูลฐานของประชาชน เป็นต้น¹⁷

14 เรื่องเดียวกัน, หน้า 121, 135, 144-146, 152, 159, 166.

15 เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-146.

16 เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

17 เรื่องเดียวกัน, หน้า 132-140.

และในระดับวิถีชีวิตซึ่งมีความตื้นเขินที่สุด ได้แก่ การยึดตัวบุคคลมากกว่าความสามารถ ไม่สนใจการเมือง ขาดวินัย เล่นพวกพ้อง ไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย และการศึกษา¹⁸

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 203 ทวิปของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลารู้จักภูมิภาคของตนเอง คือ ทวีปเอเชีย ได้แก่ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันออก เอเชียใต้ และเอเชียตะวันตกเฉียงใต้ ใบนาง ภูมิศาสตร์ ภูมิอากาศ ลักษณะทางวัฒนธรรม ประชากร เศรษฐกิจ ทรัพยากร และการคมนาคมขนส่ง และแยกเรื่องราวทางการเมืองออกมาอีกบทหนึ่งเป็นการเฉพาะโดยเริ่มจากพัฒนาการในสมัยโบราณ อารยธรรมที่สำคัญ เช่น ๓ทกริส-ยูเฟรติส ลุ่มแม่น้ำสินธุ ลุ่มแม่น้ำทวงโรห และฉางเอียง¹⁹ การรุกรานของชาติตะวันตก จนถึงสงครามโลกครั้งที่สองที่ก่อความเสียหายในภูมิภาคนี้ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม บทเรียนที่ทวีปเอเชียตระหนักอันหนึ่งก็คือถูกเอารัดเอาเปรียบมาโดยตลอด แต่เนื่องจากเป็นประเทศเล็กและวัฒนธรรมทางการเมืองไม่เอื้ออำนวยต่อการต่อสู้ จึงเน้นบทบาทในการรวมตัวกันเช่น กลุ่มเศรษฐกิจ ได้แก่ อาเซียน (ASEAN) สมาคมความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียใต้ (SAARC) สภาความร่วมมือแห่งอ่าวเปอร์เซีย (GCC) องค์การกลุ่มประเทศผู้ผลิตน้ำมันเพื่อการส่งออก (OPEC) องค์การความร่วมมือทางเศรษฐกิจแห่งเอเชียและแปซิฟิก (APEC)²⁰ จึงนับได้ว่ากระแสทางเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาท ภายหลังจากที่กระแสทางการเมืองเริ่มลดบทบาทน้อยลง แต่บทบาททางการเมืองของไทยในกิจการระหว่างประเทศยังคงมีอยู่ เช่น การซ้อมรบร่วม บทบาทในการจัดการประชุมอาเซียน และการไกล่เกลี่ยปัญหาแกมพูชา เป็นต้น²¹

18 เรื่องเดียวกัน, หน้า 140-141.

19 เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-123.

20 เรื่องเดียวกัน, หน้า 150-160.

21 เรื่องเดียวกัน, หน้า 166-170.

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 204 ประเทศของเรา 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2²²

ตารางที่ 6.7 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 204 ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		114	55.60
เศรษฐกิจ		20	9.75
สังคม		71	34.63
รวม		205	100

22กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 204 ประเทศของเรา 3
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535).

ตารางที่ 6.8 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา ส 204 ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ		24	1	3.53
ระบบการเมือง		367	14	53.57
วิถีชีวิต		293	8	42.57
รวม		684	23	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.7 พบว่า เนื้อหาทางการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 55.60% ในขณะที่เนื้อหาทางสังคมและเศรษฐกิจ มีความถี่เท่ากับ 34.63% และ 9.75% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.8 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 53.88% ในขณะที่ระดับวิถีชีวิตพบความถี่ 42.57% และในระดับอุดมคติพบเพียง 3.53%

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุดเป็นการอบรมกลุ่มেলাให้เห็นถึง วัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย อันมีจุดเริ่มต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 รัชกาลที่ 6 และ 7²³ พร้อมทั้งอธิบายระบอบใหม่ที่นำมาใช้ว่ามีวิธีหรือกระบวนการและหลักการอย่างไร เช่น องค์พระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญทรงใช้อำนาจอธิปไตย ซึ่งเป็นของปวงชนแทนปวงชน

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 135-139.

ทั้งชาติ โดยผ่านทางอำนาจนิติบัญญัติ (รัฐสภา) บริหาร (รัฐบาล) และตุลาการ (ศาล)²⁴ ตลอดจนรายละเอียดเกี่ยวกับสถาบันทางการเมืองทั้งสาม แต่จุดเน้นที่สำคัญอีกอันหนึ่งก็คือ การอธิบายถึงสิทธิต่างๆ ที่บัญญัติไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุด แม้ว่าจะไม่ใช่งานยกย่องสิทธิในลักษณะอุดมคติ แต่ก็เป็นการแจ้งให้ทราบว่ายกย่องการเมืองแบบนี้มีหลักประกันอย่างไรบ้าง²⁵

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีระบอบใหม่มาแทนระบอบเก่า แต่ความราบรื่นมิได้ปรากฏ กลับมีการชะงักงันของระบอบอยู่เสมอโดยเฉพาะเหตุการณ์ปฏิวัติ รัฐประหารทั้งหลาย และหนังสือเรียนเล่มนี้เป็นเล่มแรกที่แสดงถึงการไม่เห็นด้วยกับการปฏิวัติรัฐประหาร แต่ก็ยอมรับในสภาพความเป็นจริงอยู่แน่

นายแก้วแสดแสดงความเห็นว่า การปฏิวัติเป็นการใช้กำลังอาวุธ เป็นความรุนแรง น่าจะเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้อง... ไม่ควรใช้ความรุนแรง แต่ถึงอย่างไรก็ได้ปฏิวัติไปแล้ว แต่ก็มีผลคืออยู่ข้างเหมือนกัน เพราะทำให้เกิดประชาธิปไตยเร็วขึ้น... ความจริงในหลวงก็ทรงเตรียมที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองอยู่แล้ว ไม่น่าจะต้องมาทำการปฏิวัติเลย ถ้ารอเตรียมข้าราชการและประชาชนให้พร้อม... จึงค่อยเปลี่ยนแปลงการปกครอง ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยของเราคงจะประสบความสำเร็จมากกว่านี้เป็นแน่²⁶

ในระดับวิถีนับได้ว่ามีความถี่สูงเช่นกัน ซึ่งสามารถรวบรวมได้ดังนี้²⁷

- เคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
- เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
- ยกย่องบุคคลตามความรู้ความสามารถ
- สุจริตในการเลี้ยงชีพ
- ยึดหลักเหตุผล
- ขยันขันแข็ง

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129, 136-137, 146-148, 150-152.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154-168.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129, 138, 140, 145, 149-150, 155, 168,

- รู้จักสิทธิ เสรีภาพ
- ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี
- รับผิดชอบ
- รู้จักคัดค้าน
- ท้าตัวเป็นนักรบประชาธิปไตย
- มีคุณธรรม
- เคารพกฎหมาย
- ไร้หยาบ
- เสียภาษีอากร
- ศึกษาหาความรู้
- มีความรักต่อเพื่อนมนุษย์
- ประสานประโยชน์
- มีมนุษยสัมพันธ์
- ทำงานเป็นหมู่คณะ
- มีระเบียบวินัย
- รักความเสมอภาค
- สามัคคีปรองดอง
- ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
- ไม่เห็นแก่ตัว
- กตัญญูทดแทน
- ใช้เสียงส่วนใหญ่ตัดสินปัญหา
- เสียสละ ปัญญา แรงงานและทรัพย์สิน
- เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- ป้องกันประเทศ เช่น การเป็นทหาร
- ช่วยเหลือราชการ
- รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม
- แก้ปัญหาด้วยวิธีสันติ
- มีสติ
- เอาใจเขามาใส่ใจเรา
- ไร้เกียรติยกย่องกัน
- มีความอดทน
- ไร้เอาแต่ใจตน

ค่านิยมดังกล่าวข้างต้นควรที่จะมีการปลูกฝังให้เป็นไปในทางเดียวกัน เนื่องจากอยู่ในสังคมเดียวกัน จนเกิดเป็นทัศนคติหรือความคิดเห็นตรงกัน เช่น

ถ้าประชาชนส่วนใหญ่เชื่อว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายเป็นการปกครองที่เหมาะสมกับประเทศไทย แต่มีประชาชนบางกลุ่มเห็นว่าควรปกครองโดยระบอบอื่น เช่น ระบอบเผด็จการ ระบอบประธานาธิบดีอย่างสหรัฐอเมริกา หรือแบบคอมมิวนิสต์ อย่างนี้เชื่อว่ามีความเห็นต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดความแตกแยก จนถึงกับกลายเป็นสงครามกลางเมืองได้ ในสังคมที่ย่อยลงมาสมาชิก

ของสังคมนั้นๆ ก็ควรจะต้องมีอุดมคติหรืออุดมการณ์ตรงกัน จึงจะทำงานร่วมกันได้
อย่างมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จมากที่สุด²⁸

สำหรับการอบรมกล่อมเกลานระดับอุดมคติ เป็นเรื่องของสิทธิ เสรีภาพ และ
ความเสมอภาค²⁹ การยกย่องระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครองของประชาชน โดย
ประชาชน และเพื่อประชาชน³⁰ และชี้ให้เห็นว่าจากอุดมการณ์ดังกล่าวสามารถนำไปปฏิบัติได้
เพียงใด โดยยกตัวอย่างรัฐธรรมนูญที่บัญญัติเรื่องสิทธิเสรีภาพไว้ แต่ก็ได้สรุปไว้ว่าการใช้สิทธิ
เสรีภาพต้องมีขอบเขต ไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นและกฎหมาย เช่น

... เพราะเรามีเสรีภาพในการศึกษาอบรมและใช้เสรีภาพนั้นในขอบเขตของกฎหมาย
แต่ถ้าไปตั้งโรงเรียนสอนลัทธิการเมือง อันเป็นปฏิปักษ์ต่อการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข หรือสอนวิชาโจรกรรม วิชาก่อการ
ร้าย ดังนี้ ย่อมทำไม่ได้³¹

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ศ 204 ประเทศของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2
พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลานให้เห็นถึงวิวัฒนาการทางการเมืองการปกครองของไทย ตั้งแต่สมัย
อยุธยา จนถึงพ.ศ. 2475 โดยมีบทบาทขององค์พระมหากษัตริย์ควบคู่กับความเจริญรุ่งเรือง และ
การแก้ไขปัญหามาตลอด และเพื่อเป็นการตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณ ประกอบกับความ
เข้าใจในระบอบประชาธิปไตยนี้ ทุกคนจึงต้องมีหน้าที่ของพลเมืองในระบอบการปกครองแบบ
ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ไม่ว่าหน้าที่ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน ประเทศ

28 เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

29 เรื่องเดียวกัน, หน้า 135-136, 138, 144, 155-168.

30 เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

31 เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

ชาติ และพระมหากษัตริย์³² ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นหน้าที่ตามกฎหมายบังคับหรือไม่ แต่ยังมีหน้าที่ที่พึงกระทำตามหลักศาสนาด้วย โดยได้ยกหลักการเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของพระพุทธศาสนา คริสต์ศาสนา และศาสนาอิสลาม³³

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 305 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3³⁴

ตารางที่ 6.9 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 305 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	24	10.34
เศรษฐกิจ	52	22.41
สังคม	156	67.24
รวม	232	100

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 170-184.

³³เรื่องเดียวกัน, หน้า 187-204.

³⁴กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 305 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2536).

ตารางที่ 6.10 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน สังคมศึกษา ส 305 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	19	-	-	14.07
ระบบการเมือง	95	2	2	71.85
วิถีชีวิต	19	-	-	14.07
รวม	133	2	2	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.9 พบว่า เนื้อหาทางการเมืองสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 67.24% ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจและการเมืองมีความถี่ 22.41% และ 10.34% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.10 พบว่า การอบรมกลุ่มกลางในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 71.85% ในขณะที่ระดับอุดมคติและวิถีชีวิตมีความถี่เท่ากันคือ 14.07%

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุด แม้ว่าจะเป็นการอธิบายถึงข้อเท็จจริง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงจุดยืนของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการย้ำว่า มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ลักษณะที่เป็นตัวอย่างที่ดีของประเทศที่ประสบความสำเร็จ หรือการยกย่องประเทศมหาอำนาจบางประเทศเป็นต้นแบบของระบอบ รวมทั้งความล้มเหลวของระบอบอื่น เช่น ในทวีปยุโรป³⁵ ทวีป

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 30-31.

อเมริกาเหนือ³⁶ ทวีปอเมริกาใต้³⁷ ทวีปแอฟริกา³⁸ ออสเตรเลีย³⁹ นิวซีแลนด์⁴⁰ ต่างก็มีประเทศมีการปกครองแบบประชาธิปไตยและระบอบเผด็จการ หรือคอมมิวนิสต์ในทวีปนั้นๆ (ยกเว้นออสเตรเลียและนิวซีแลนด์ที่มีแต่ระบอบประชาธิปไตย) เพียงแต่รูปแบบอาจแตกต่างกันไปบ้าง เช่น แบบรัฐสภา แบบประธานาธิบดี แบบกึ่งประธานาธิบดี รัฐบาลเดี่ยว รัฐบาลรวมแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แบบสังคมนิยม แบบเผด็จการ แบบคอมมิวนิสต์ เป็นต้น

สำหรับการอบรมกล่อมเกลานระดับอุดมคตินั้นพบอยู่ในหัวข้อ "ปัญหาสังคม" มิได้ยกขึ้นมากล่าวเป็นการเฉพาะแต่ก็ถือได้ว่าได้รับความสำคัญเช่นกัน โดยเฉพาะปัญหาสิทธิมนุษยชน

ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิของมนุษย์ที่จะมีชีวิตที่สืบสังคมที่ดี เป็นสิทธิในชีวิต สิทธิในการดำเนินชีวิตในแนวทางที่ชอบธรรม และได้รับการยอมรับนับถือ อุดมการณ์แห่งสิทธิมนุษยชนมุ่งให้เกิดเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ โดยมนุษย์ทุกคนถือว่าเป็นผู้มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี จะถูกขู่บังคับเบียดเบียนไม่ได้ ในเมื่อสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องที่ครอบคลุมกว้างขวาง ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็ย่อมจะเกิดขึ้นได้ง่ายและบ่อยครั้ง...⁴¹

36 เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

37 เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

38 เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

39 เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

40 เรื่องเดียวกัน, หน้า 166

41 เรื่องเดียวกัน, หน้า 206.

ในระดับชีวิตนั้นปรากฏอยู่ในหัวข้อ "วิธีการแก้ไขความขัดแย้งระหว่างประเทศ" โดยได้เปรียบเทียบว่าประเทศ 2 ประเทศทะเลาะกันต้องหาทางไกล่เกลี่ยเจรจา เช่นเดียวกับเด็กนักเรียน 2 คน ทะเลาะกันต้องหาทางไกล่เกลี่ยโดยบุคคลที่เป็นกลาง นั่นก็คือ คุณครู ซึ่งสามารถรวบรวมได้ดังนี้⁴²

- เมื่อเกิดความขัดแย้งควรมีโอกาสพบปะ พูดคุย หรือเจรจา
- ผู้ที่จัดการเจรจาคควรเป็นบุคคลที่ยอมรับจากทั้ง 2 ฝ่าย
- การวางตัวเป็นกลาง
- ไกล่เกลี่ยและประนีประนอม
- มีเหตุผล
- รับฟังกันและกัน
- ประองคอง
- หยิบยื่นผลประโยชน์ให้แก่กัน
- ฟังพาวอาศัยกัน
- หลีกเลี่ยงความรุนแรงโดยไม่จำเป็น
- กล่าวรับผิด
- ไม่ยกย่องคนผิด

หนังสือเรียนเล่มนี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากยุคสงครามเย็นระหว่างสองมหาอำนาจคือ สหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียตสู่ยุคแห่งความร่วมมือระหว่างประเทศ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อผลประโยชน์ในภูมิภาคของตน เกณฑ์การแบ่งกลุ่มประเทศจากเดิมที่เคยใช้อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมและคอมมิวนิสต์ลดความสำคัญลงไปโดยมีเกณฑ์ใหม่คือ ระดับการพัฒนาการทางเศรษฐกิจ การแบ่งกลุ่มจึงเปลี่ยนจาก 3 กลุ่มเหลือเพียง 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกได้แก่ประเทศที่พัฒนาแล้วปกครองในระบอบประชาธิปไตย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ได้แก่ ทุกประเทศในเอเชีย และหมู่เกาะต่างๆ ยกเว้นญี่ปุ่น ประเทศ

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 226-227.

ในแอฟริกาทุกประเทศ ยกเว้นประเทศสาธารณรัฐแอฟริกาคีใต้ ประเทศในทวีปอเมริกาเหนือและ
ใต้ทั้งหมด ยกเว้นสหรัฐอเมริกาและแคนาดา รวมทั้งบางประเทศในยุโรป⁴³

และระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็กำลังมีการเปลี่ยนแปลงในหลายประเทศโดยเฉพาะ
ในยุโรปตะวันออกในช่วงปลายปี ค.ศ. 1989-1990 อดีตสหภาพโซเวียตซึ่งถือเป็นแม่แบบของการ
ปกครองแบบนี้ ปัจจุบันรัฐต่างๆ กำลังแยกเป็นอิสระ และเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบ
ประชาธิปไตย เปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจมาเป็นระบบทุนนิยมตามแบบโลกตะวันตก แม้แต่
สหภาพโซเวียตเองก็ไม่อาจที่จะคงไว้ซึ่งสภาพเดิมได้ และชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของกลุ่มเหล่านี้ว่า

...แต่ยังมีบางประเทศในโลกที่ยังปกครองด้วยระบอบเผด็จการ ทั้งเผด็จการคอมมิวนิสต์
และเผด็จการทหารในระบอบเช่นนี้ประชาชนไม่สามารถที่จะแสดงความคิดเห็นของตน
ได้อย่างเสรี การปกครองจะยังมีลักษณะเข้มงวดให้เกิดความหวาดกลัว บางครั้งก็จะมี
การละเมิดสิทธิมนุษยชน⁴⁴

ในปัจจุบันประเทศเผด็จการจะอยู่ในสังคมโลกได้ยาก เพราะสังคมนานาชาติตั้งข้อ
รังเกียจเคียดแค้นที่โดยไม่ยอมติดต่อกับชายบ้าง โดยลดความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ
และเทคโนโลยีบ้าง ตัวอย่างที่เห็นได้ก็มีกบฏปรากฏเป็นข่าวอยู่เนืองๆ⁴⁵

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 305 โลกของเรา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3
พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้ทราบถึงข้อเท็จจริงทางด้านกายภาพ ภูมิศาสตร์ อากาศ สภาพ
เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของทวีปยุโรป อเมริกาเหนือ อเมริกาใต้ แอฟริกา โอเชียเนีย
และการแบ่งกลุ่มของโลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากสภาพสงครามเย็นที่มีอุดมการณ์ทาง
การเมืองเป็นเกณฑ์แบ่งโลกออกเป็น 3 กลุ่ม เป็นการนำระดับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นเกณฑ์
แบ่งโลกเป็น 2 กลุ่ม นับเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยมีเศรษฐกิจเป็นตัวหน้า แต่ก็เช่นเดียวกันไม่ว่าจะใช้
สิ่งใดเป็นเกณฑ์ในการแบ่งก็ตาม ผลที่เกิดขึ้นยังคงมีการแบ่งกลุ่มอยู่ดี และกลุ่มที่ถูกแบ่งย่อยแสดง

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179, 182.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31, 181, 194.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 198.

ถึงความไม่เท่าเทียมกัน เพราะฉะนั้นกลุ่มที่ด้อยกว่าจึงมีการรวมตัวกันเพื่อการต่อรอง และแม้แต่กลุ่มประเทศที่เหนือกว่าก็ยังคงมีการรวมกลุ่ม สภาพเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์ใกล้ตัวเป็นสำคัญ

ถึงแม้การพัฒนาเศรษฐกิจจะรุดหน้าแต่ก็สร้างปัญหาต่างๆ ให้รุดหน้าตามไปด้วย เช่น ปัญหาการขาดดุลการค้า หนี้สินต่างประเทศ การกีดกันทางการค้า ความยากจน การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม การขาดแคลนอาหาร การว่างงาน เงินเฟ้อ การควบคุมอาวุธ การก่อการร้าย ซ้อพิพาทต่างๆ ปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม และปัญหาทางสังคมอีกมากมาย⁴⁶ จึงต้องเน้นการร่วมมือ ร่วมกันรับผิดชอบทั้งองค์การทางเศรษฐกิจและทางการเมือง เพื่อการรับผิดชอบต่อทรัพยากรในฐานะสินค้าร่วมกัน (collective goods)⁴⁷ และสันติภาพ

46 เรื่องเดียวกัน, หน้า 187-207.

47 เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3⁴⁸

ตารางที่ 6.11 แสดงการวิเคราะห์ที่เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		146	49.32
เศรษฐกิจ		59	19.93
สังคม		91	30.74
รวม		296	100

⁴⁸กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4
ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2536).

ตารางที่ 6.12 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ		21	-	1.43
ระบบการเมือง		1,176	23	82.06
วิถีชีวิต		241	-	16.49
รวม		1,438	23	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.11 พบว่า เนื้อหาทางการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 49.32% ในขณะที่เนื้อหาทางสังคมและเศรษฐกิจมีความถี่ 30.74% และ 19.93% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.12 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 82.06% รองลงมาคือระดับวิถีชีวิต 16.49% และระดับอุดมคติเพียง 1.43%

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุด ตามเนื้อหาของหนังสือเรียนเล่มนี้เน้นว่ามีความละเอียดมากที่สุดโดยเฉพาะการกล่าวถึงการพัฒนาชาติบ้านเมืองในสมัยประชาธิปไตยตั้งแต่ พ.ศ.2475 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2535)⁴⁹ ถ้าจะกล่าวในแง่ระยะเวลาทางประวัติศาสตร์แล้ว ถือได้ว่าประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองมีความใกล้เคียงกับปัจจุบันมากที่สุด แม้ว่าหนังสือเรียนเล่มอื่นจะกล่าวถึงสมัย พ.ศ.2535 อยู่บ้าง แต่ความละเอียดของเนื้อหานั้นมีไม่มากเท่า

⁴⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 153-176.

อย่างไรก็ตาม ความละเอียดของเนื้อหาใหม่เพียงพอต่อความรู้ความเข้าใจ ในการอบรมกล่อมเกลาระดับระบบการเมืองนอกจากจะอธิบายให้เห็นถึงโครงสร้างทางการเมือง และสถาบันทางการเมืองซึ่งเหมือนๆ กันกับหนังสือเรียนเล่มอื่นๆ แต่ยังได้แสดงถึงความสัมพันธ์ ในโครงสร้างนั้นๆ โดยแสดงแง่คิดหรือวิเคราะห์ทำให้มีความรู้สึกที่มีพลวัตในโครงสร้างนั้นมากกว่า ที่จะแสดงเป็นภาพนิ่งอย่างที่เคยมีมา เช่น

การแยกบทบาทของประมุขออกจากบทบาทของหัวหน้าฝ่ายบริหาร นับว่าเหมาะสมดี สำหรับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ซึ่งให้เสรีภาพแก่พรรคฝ่ายค้าน และประชาชนที่จะคัดค้านติติงการกระทำของรัฐบาล หากผู้เป็นประมุข ท้าหน้าที่หัวหน้า รัฐบาลด้วย เมื่อฝ่ายค้านวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล ก็กลายเป็นการวิพากษ์วิจารณ์พระ ประมุขด้วย ทำให้ภาพพจน์ของพระประมุขอาจเสื่อมเสียได้ และบังเกิดผลร้ายต่อขวัญ และกำลังใจของประชาชน การแบ่งแยกบทบาทและหน้าที่ของสถาบันประมุขออกจาก สถาบันฝ่ายบริหาร จึงเป็นเรื่องที่เหมาะสมในระบอบนี้... 50

ในกรณีความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายรัฐสภาและคณะรัฐมนตรีก็เช่นกัน มิได้อธิบาย เฉพาะในแง่ของกระบวนการตามกฎหมายเท่านั้น แต่ยังแสดงความสัมพันธ์ที่มีการเคลื่อนไหวมาก ขึ้น และเกี่ยวข้องกับส่วนอื่นๆ อีกด้วย คือ

...คณะรัฐมนตรีนั้นถือกำเนิดมาจากสภาผู้แทนราษฎร แต่เมื่อกำเนิดแล้วสามารถยุบผู้ ให้กำเนิดได้ สภาผู้แทนราษฎรและรัฐสภามีบทบาทหน้าที่ในการควบคุมการดำเนินงาน ของรัฐบาล แต่โดยหลักของการใช้เสียงส่วนใหญ่และการบริหารแบบพรรคการเมือง คณะรัฐมนตรีสามารถควบคุมเสียงของสภาผู้แทนราษฎรได้ ความสัมพันธ์ระหว่างสภา ผู้แทนราษฎรกับคณะรัฐมนตรีจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกันมาก ขึ้นอยู่กับ สถานการณ์บ้านเมืองและผลสำเร็จหรือความล้มเหลวของฝ่ายบริหาร ตลอดจนเสียง สนับสนุนหรือคัดค้านจากประชาชน หากสถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์

มากขึ้น เสียงส่วนใหญ่ที่สนับสนุนรัฐบาลก็อาจกลายเป็นเสียงส่วนน้อยได้ ความเข้มแข็งของฝ่ายบริหารจึงอยู่ที่สมรรถภาพในการบริหารและการประสานภายในระหว่างพรรคที่ร่วมรัฐบาล ความเข้มแข็งของฝ่ายค้านในสภาก็ขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ชวนขวยหาข้อมูลเพื่อตรวจสอบวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล⁵¹

หรือการให้แง่มุมในการขบคิดประเด็นทางการเมืองต่างๆ เช่น ประเด็นผู้มีสิทธิเลือกตั้ง ผู้มีสิทธิในการสมัครเป็นผู้แทนราษฎร และปัญหาในการเลือกตั้ง เป็นต้น

ในปัจจุบัน บางครั้งก็มีข้อเสนอให้ลดอายุของผู้มีสิทธิว่า ควรลดลงมาถึงสิบแปดปี บริบูรณ์เหมือนในบางประเทศ เพื่อจะให้คนรุ่นใหม่เข้ามาผู้มีสิทธิมีเสียง แต่ก็มีข้อสังเกตคัดค้านว่า หากจะลดอายุเหลือ 18 ปี ก็ควรลดอายุเกณฑ์ทหารจาก 20 ปี เหลือ 18 ปีด้วยเพื่อจะได้เกิดความสมดุลกันระหว่างสิทธิและหน้าที่

...การห้ามภิกษุ สามเณร นักพรต หรือนักบวช มิให้ใช้สิทธิเลือกตั้งนั้น บางท่านก็เห็นว่า เป็นการจำกัดสิทธิของฝ่ายศาสนา แต่เหตุผลของการห้ามใช้สิทธินั้น ก็เพื่อป้องกันมิให้เกิดการแตกแยกในศาสนา หากพระเณรแข่งขันเป็นฝักเป็นฝ่ายในการเมืองจะทำให้การขัดแย้งทางการเมืองไปกระทบกระเทือนสถาบันศาสนา ฉะนั้นภิกษุจึงควรจะวางตัวเป็นกลางในเรื่องนี้⁵²

อันที่จริงการกำหนดคุณสมบัติของการเป็นสมาชิกพรรคน่าจะเหมาะสม เป็นการเน้นให้เห็นว่าการเมืองจะต้องดำเนินการในระบบพรรค แต่ประเด็นคือ อะไรคือคุณสมบัติของพรรคการเมือง การส่งสมาชิกสมัครรับเลือกตั้งเท่านั้นหรือ และทำไมถ้าจะส่งน้อยกว่า 120 คน จึงหมดสิทธิเป็นพรรค หากส่งเพียง 50 คน แล้วขณะถึง 30 ที่นั่ง จะไม่เหมาะกว่าส่งตั้ง 120 คน แล้วขณะมาเพียง 5 ที่นั่ง หรือ อะไรคือเกณฑ์ที่เหมาะสม...⁵³

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า

52 เรื่องเดียวกัน, หน้า 236.

53 เรื่องเดียวกัน, หน้า 237.

ในประเด็นปัญหาในการเลือกตั้งสรุปได้ว่า⁵⁴ 1. ปัญหาการซื้อเสียงเป็นปัญหาสำคัญที่สุด แต่ก็ไม่ค่อยมีหลักฐานของการฟ้องร้อง จึงเป็นการกล่าวกันโดยทั่วๆ ไป แต่พฤติกรรมเช่นนี้ (การซื้อเสียง) ก็มีได้เป็นหลักประกันว่าจะได้ผู้แทนที่ดี อีกทั้งผิดกติกาประชาธิปไตยและขัดต่อจริยธรรม ท้ายที่สุดก็จะนำไปสู่การฉ้อราษฎร์บังหลวง 2. ในเรื่องแนวคิดของประชาชนในการเลือกผู้แทนราษฎรมักขัดกับหลักการเลือกตั้งในระบอบรัฐสภาที่ต้องการคนที่มีประสบการณ์ ความรู้เกี่ยวกับการบริหารในสาขาต่าง แต่ประชาชนส่วนใหญ่ต้องการบุคคลที่เคยมีบุญคุณ บุคคลที่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นหรือแก่รายบุคคล ดังนั้น "คนดี" ในสายตาของชาวบ้านจึงต่างจาก "ผู้แทนที่ดี" ในสายตาของนักรัฐศาสตร์ และ 3. ประชาชนยังยึดติดอยู่กับตัวบุคคลมากกว่าพรรค แม้ว่าตัวบุคคลกลุ่มเดิมเปลี่ยนชื่อพรรคหรือเปลี่ยนพรรค แนวโน้มก็ยังคงได้รับเลือกตั้งเช่นเดิม ทำให้พรรคและอุดมการณ์ของพรรคไม่มีความหมาย การจัดตั้งพรรคจึงเป็นการรวมเอาตัวบุคคลซึ่งเป็นที่นิยมของคนในท้องถิ่น มุ่งผลประโยชน์หรือตำแหน่งรัฐมนตรี ทำให้รัฐบาลสิ้นคลอนอยู่ตลอดเวลา

ในระดับวิถีชีวิตเมื่อเทียบสัดส่วนกับระดับระบบการเมืองแล้วแม้จะน้อยกว่า แต่ภายในตัวของมันเองแล้วนับว่ามากพอสมควร ซึ่งรวบรวมได้ดังนี้⁵⁵

- มีความคิดริเริ่ม	- เสียสละ
- รู้จักสิทธิเสรีภาพ	- ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม
- มีส่วนร่วมทางการเมือง	- ยึดความสามารถมากกว่าตัวบุคคล
- ฟังพาทอาศัยกัน	- ไม่ขายเสียง
- ตระหนักในการอยู่ร่วมกัน	- ปฏิบัติตามกฎหมาย
- มีระเบียบกฎเกณฑ์	- พัฒนาตนเอง
- มีคุณธรรม	- ใฝ่สันติ
- มีความรู้ ความสามารถ	- เข้าใจกันและกัน
- เห็นอกเห็นใจกัน	- ไม่เห็นแก่ตัว
- หิริรอตตัมปะ	- รักใคร่กันฉันพี่น้อง

⁵⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 239-240.

⁵⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 91, 207, 209, 236, 239, 254, 256, 258-266, 270, 273-285, 290-291, 293.

- ไม่เอาไรต์เอาเปรียบ
- ประมาณตน รู้จักตน
- สุขภาพดี
- เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่
- ไม่คดโกง
- เลือกคบคนดี
- มีมนุษยสัมพันธ์
- ยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง
- มีความรับผิดชอบ
- ขยันขันแข็ง
- เมตตากรุณา
- ยึดหลักความเสมอภาค
- รู้จักเวลา สถานที่
- บุคลิกดี
- มีความยุติธรรม
- รู้จักวางแผน
- ไม่ประจบสอพลอ
- รู้จักเหตุและผล
- รู้จักเลือก
- มีความจริงใจ
- เป็นตัวของตัวเอง
- จิตใจกว้างขวาง ไม่ลำเอียง
- สามัคคี
- ซื่อสัตย์ สุจริต

สำหรับการอบรมกล่อมเกลารดับอุดมคติซึ่งมีความถึน้อยที่สุดนั้น ได้แก่ การยกย่องระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอันสูงส่งของประชาชนชาวไทย ความชื่นชมอุดมการณ์ของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย การยกย่องย่องสิทธิเสรีภาพ บวงชนเป็นเจ้าของอาณาจักรไทย เป็นระบบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน เป็นต้น

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา ส 306 ประเทศของเรา 4 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกลารให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี รัตนโกสินทร์ จนกระทั่งเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางการเมืองโดยการวิเคราะห์ และให้แก่งคิดในประเด็นต่างๆ โดยเฉพาะสาเหตุแห่งการพัฒนาประชาธิปไตยที่ล่าช้า โครงสร้างทางการเมือง สถาบันนิติบัญญัติ สถาบันบริหาร และสถาบันตุลาการ การเลือกตั้ง พรรคการเมือง แต่วัตถุประสงค์ที่สำคัญก็คือ ต้องการอบรมกล่อมเกลารให้เป็นพลเมืองดี โดยเฉพาะการปฏิบัติตามกฎหมาย และหลักศาสนา และสรุปว่า

การปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย นอกจากจะเป็นการประพฤติปฏิบัติที่ชอบที่ควรตามหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นการปฏิบัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย กล่าวคือ ประชาชนชาวไทยทุกคนมีหน้าที่ปฏิบัติตามกฎหมายอีกด้วย⁵⁶

⁵⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 254.

หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุงพ.ศ.2533)⁵⁷

หนังสือเรียน ส 401 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4⁵⁸

ตารางที่ 6.13 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน ส 401 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	4	5.19
เศรษฐกิจ	7	9.09
สังคม	66	85.71
รวม	77	100

⁵⁷กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2533).

⁵⁸สุพัตรา สุภาพ และคนอื่นๆ, หนังสือเรียน ส 401 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2536).

ตารางที่ 6.14 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลາทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
ส 401 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	6	-	-	3.79
ระบบการเมือง	69	-	-	43.67
วิถีชีวิต	83	-	-	52.53
รวม	158	0	0	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.13 พบว่าเนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงสุดคือ 85.71% ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจและการเมืองมีความถี่ไม่แตกต่างกันมากนักคือ 9.09% และ 5.19% ตามลำดับ

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.14 พบว่า การอบรมกล่อมเกลาในระดับวิถีชีวิตมีความถี่สูงสุดคือ 52.35% รองลงมาคือระดับระบบการเมือง 43.67% และระดับอุดมคติพบเพียง 3.79%

ในระดับวิถีชีวิตซึ่งมีความถี่สูงสุดกล่าวได้ว่า เกือบทั้งหมดเป็นเรื่องของค่านิยมที่ปลูกฝังโดยศาสนาทั้งสิ้น คือ พราหมณ์ พุทธ คริสต์ และอิสลาม ซึ่งพอจะรวบรวมได้ดังนี้⁵⁹

⁵⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 26, 41, 63, 65, 67, 69-70, 73, 75.

- ความรับผิดชอบ
- ความยุติธรรม
- ความซื่อสัตย์
- ประกอบอาชีพสุจริต
- ปฏิบัติตามกฎหมาย
- ไม่ผูกพยาบาท
- มีระเบียบวินัย
- มีเหตุผล
- นิยมของไทย
- มีความกล้า
- มีสติ
- รักเพื่อนมนุษย์อันพี่น้อง
- ความสามัคคี
- พึ่งตนเอง
- รับผิดชอบต่อสังคม
- ไม่เห็นแก่ตัว
- ยืนยันแข็ง
- มานะอดทน
- กตัญญูต่อบุคคล
- ไม่มีภัย
- รักของส่วนรวม
- เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
- ประหยัด
- รู้จักข่มใจ
- ใช้ปัญญา
- เสียสละ
- รักพวกพ้องและหมู่คณะ
- พัฒนาตนเอง เป็นต้น

ในระดับระบบการเมืองนั้นไม่ปรากฏการอธิบายเกี่ยวกับโครงสร้างทางการเมืองแบบสถาบัน แต่จะให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองการบริหารมากกว่า เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และการบริหารในรูปแบบ สุขาภิบาล เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งส่วนใหญ่มีสถาบันประกอบด้วยสมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้งและแต่งตั้งแตกต่างกันไป และชี้ให้เห็นถึงปัญหาว่า

...ชาวชนบทยังมีความรู้สึกว่าเป็นของรัฐบาล และมักเห็นเป็นเรื่องของผู้นำบางคนที่เป็นกรรมการระดับต่างๆ เป็นเรื่องของทางราชการ การมีส่วนร่วมทางการเมืองของชาวชนบทจึงยังมีน้อย...⁶⁰

พร้อมกันนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มของการเมืองไทยว่า

⁶⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 25, 26, 39.

...มีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ มากขึ้น เช่น ออกเสียงเลือกตั้งผู้ใหญบ้าน กำนัน เทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด สมาชิกสภากรุงเทพมหานคร และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร... มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ประชาชนมีสิทธิวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมืองมากกว่าเดิม⁶¹

สำหรับในระดับอุดมคติซึ่งมีความถี่อยู่น้อยมาก เป็นเรื่องของการเปรียบเทียบลัทธิการเมืองสองลัทธิโดยสังเขป โดยประเด็นที่เปรียบเทียบก็คือ สิทธิเสรีภาพ คือ

...ประเทศที่ใช้ลัทธิการเมืองแบบประชาธิปไตย ย่อมมีความแตกต่างกับประเทศที่ใช้ลัทธิการเมืองแบบเผด็จการ เช่น สถาบันการปกครองในประเทศที่นิยมลัทธิประชาธิปไตย จะมุ่งรักษาเสรีภาพของบุคคลและให้บุคคลมีส่วนร่วมในการปกครอง ส่วนประเทศที่นิยมลัทธิเผด็จการก็จะต้องทำให้บุคคลเป็นเครื่องมือของรัฐมากที่สุด มีการจำกัดเสรีภาพต่างๆ ของประชาชนด้วยอำนาจรัฐ... ลัทธิเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมมาร์กซิสต์ รัฐบาลจะเป็นเจ้าของ ควบคุม และดำเนินการต่างๆ ทางเศรษฐกิจเอง ประเทศที่ใช้ลัทธิเศรษฐกิจสังคมนิยมแบบประชาธิปไตย รัฐบาลจะเข้าดำเนินการที่สำคัญ และยังให้ประชาชนมีเสรีภาพในการประกอบกิจการอื่นๆ ด้วย เป็นต้น⁶²

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียน ส 401 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่ามุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของโครงสร้างต่างๆ ในสังคมตั้งแต่ระดับเล็กที่สุดคือ ตัวมนุษย์ที่มีการรวมตัวกันโดยมีการจัดระเบียบแบบแผน และกระบวนการต่างๆ อันมีบรรทัดฐานอย่างหนึ่งอย่างใดกำกับ⁶³ จนเกิดเป็นสถาบันในการควบคุมในแต่ละระดับ ได้แก่ ครอบครัว การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา และศาสนา แต่เนื่องจากสังคมนิยมไม่มีความหยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอไม่ว่าทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยอิทธิพลทั้งจากภายในและภายนอก

⁶¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 50.

⁶²เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

⁶³เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-20.

อันนำมาซึ่งปัญหามากมาย เช่น การอพยพย้ายถิ่น ความไม่เป็นระเบียบในสังคม ความยากจน ยาเสพติด มลภาวะ สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ปัญหาสาธารณสุข เป็นต้น⁶⁴ จึงต้องมีวิธีการในการเตรียมตัวรับมือกับปัญหา หรือปรับตัวให้เข้ากับปัญหาโดยทำให้เกิดความขัดแย้งให้น้อยที่สุด กล่าวคือ มุ่งสร้างเสริมองค์ประกอบทางสังคมที่มีหน่วยเล็กที่สุดให้แข็งแกร่งที่สุด กล่าวคือ พัฒนามนุษย์ให้มีจิตอาสาฝุ่คุณธรรม โดยเฉพาะการทำความดีตามหลักศาสนาที่สำคัญ 4 ศาสนา คือ พราหมณ์⁶⁵ พุทธ⁶⁶ คริสต์⁶⁷ และอิสลาม⁶⁸ พร้อมทั้งสรุปว่าจุดประสงค์ของแต่ละศาสนาที่มีร่วมกันคือ การที่ศาสนิกชนเป็นคนดีในสังคม

64 เรื่องเดียวกัน, หน้า 53-60.

65 เรื่องเดียวกัน, หน้า 61-64.

66 เรื่องเดียวกัน, หน้า 64-66.

67 เรื่องเดียวกัน, หน้า 66-67.

68 เรื่องเดียวกัน, หน้า 68-70.

หนังสือเรียน ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4⁶⁹

ตารางที่ 6.15 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	76	61.29
เศรษฐกิจ	6	4.83
สังคม	42	33.87
รวม	124	100

⁶⁹จรรยา สุภาพ และคนอื่นๆ, หนังสือเรียน ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4
(กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2535).

ตารางที่ 6.16 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลາทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	100	-	-	6.32
ระบบการเมือง	1,301	6	6	82.61
วิถีชีวิต	175	-	-	11.06
รวม	1,576	6	6	100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.15 พบว่าเนื้อหาทางการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 61.29% ในขณะที่เนื้อหาทางสังคมมีความถี่ 33.87% และเนื้อหาทางเศรษฐกิจพบเพียง 4.83%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.16 พบว่า การอบรมกล่อมเกลาในระดับระบบการ
เมืองมีความถี่สูงสุดคือ 82.61% ในขณะที่ระดับวิถีชีวิตและระดับอุดมคติมีความถี่ 11.06%
และ 6.32% ตามลำดับ

ในระดับระบบการเมืองซึ่งมีความถี่สูงสุดนี้ นอกจากเรื่องที่เคยกล่าวมาคือ ระบบ
การเมืองแบบต่างๆ เช่น รัฐสภา ประชาชนาธิบดี แบบผสม การแยกอำนาจออกเป็น 3 ฝ่าย
ลักษณะของอำนาจ กระบวนการกำหนดนโยบายโดยผ่านผู้แทน บทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบ
ประชาธิปไตย เป็นต้น ยังมีเนื้อหาที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่อีกหลายประเด็นเช่น พัฒนาการทางการเมือง

เมืองการปกครองของไทย พ.ศ. 2475 - ปัจจุบัน ซึ่งกล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับความไม่ราบรื่นของระบบเนื่องจากมีการปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้ง ประชาชนถูกรีดรอนเสรีภาพ การพัฒนาระบบพรรคการเมืองไม่ต่อเนื่อง⁷⁰ โดยเฉพาะยุคเผด็จการในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพล ถนอม กิตติขจร จนทำให้ความหมายของประชาธิปไตย ถูกจำกัดเป็นเพียง "ประชาธิปไตยแบบไทย" จนกระทั่งเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จึงมีการปกครองแบบประชาธิปไตยชั่วคราวระยะเวลาหนึ่ง และคืนด้วยเผด็จการสมัยนายธานินทร์ กรัยวิเชียร จากนั้นจึงถูกรัฐประหาร เมื่อ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 หลังจากพ.ศ. 2520 เป็นต้นมากระบวนการเมืองพัฒนาและมีความมั่นคงมากขึ้น จนพ.ศ. 2531 มีรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง คือ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ แต่ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวของนักการเมือง จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งในยึดอำนาจของทหาร ตำรวจ และพลเรือน (รสช.) เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 แต่อย่างไรก็ตามรายละเอียดในช่วงระยะเวลาดังกล่าว คือ พ.ศ. 2475-2534 ยังมีอยู่น้อยคงเป็นเพียงแค่การลำดับเหตุการณ์มากกว่าที่จะวิเคราะห์หรือชี้ให้เห็นประเด็นปัญหาและอุปสรรคของพัฒนาการ

สำหรับประเด็นใหม่อีกประเด็นหนึ่งคือ การครองอำนาจของทหารในทางการเมือง อันเป็นสาเหตุของวงเวียนรัฐประหาร ตลอดจนถึง บทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญ ซึ่งเปิดโอกาสให้การใช้อำนาจเป็นไปโดยสะดวก ทำให้การปกครองของไทยได้รับการวิจารณ์ว่าเป็น "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" และสิ้นสุดลงที่ต้นปี พ.ศ. 2526 แต่รูปแบบทางการเมืองได้ถูกปรับเปลี่ยนไป กล่าวคือการเข้ามามีบทบาทของนักธุรกิจงานการเมือง เพื่อแลกกับเสถียรภาพทางการเมือง จึงให้การสนับสนุนพรรค การให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับผู้มีอำนาจ ตลอดจนความสัมพันธ์กับกระบวนการทางการเมือง จนเกิดวิกฤตศรัทธาและยึดอำนาจในที่สุด⁷¹

70 เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

71 เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

แต่จากการคลี่คลายของกระแสอำนาจนิยมโดยทหารจึงยกหัวข้อ "การมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย" ขึ้นเป็นบทหนึ่ง และเน้นความสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่างๆ เช่น การพูด อธิบาย แสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ หรืออาจเขียนจดหมายแสดงความคิดเห็นถึงนักรบการเมืองและสื่อมวลชน การรวมเป็นกลุ่มผลประโยชน์ (interest groups) และกลุ่มอิทธิพล ซึ่งทำให้เกิดนันทนาการต่อการร้อง มีการกลั่นกรองความคิดเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในกลุ่มก่อให้เกิดการปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและกลุ่ม แต่ต้องการกระทำไปในกรอบแห่งกฎหมายและเพื่อประโยชน์ส่วนรวม⁷²

นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมทางการเมืองอีก 2 รูปแบบ คือ การเข้าร่วมในพรรคการเมือง และการเลือกตั้ง นับเป็นการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพรรคการเมืองและประชาชนมีความใกล้ชิดกันมากขึ้น เช่น ร่วมก่อตั้งพรรค เป็นสมาชิกเป็นผู้บริหาร ให้เงินสนับสนุน เข้าร่วมกิจกรรม ร่วมรณรงค์หาเสียง เป็นตัวแทนพรรคการเมืองโดยการสมัครรับเลือกตั้ง และการมีส่วนกำหนดนโยบายพรรคเป็นต้น⁷³ ในส่วนการเลือกตั้งได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า

เจตจำนงของประชาชนย่อมเป็นมาตรฐานแห่งอำนาจรัฐบาลของผู้ปกครอง เจตจำนงดังกล่าวต้องแสดงออกโดยการเลือกตั้งอันสุจริต ซึ่งจัดขึ้นเป็นครั้งคราวตามกำหนดเวลา ด้วยการลงคะแนนเสียงอย่างทั่วถึง โดยถือหลักคนละ 1 เสียงเท่านั้น โดยกระทำเป็นการลับด้วยวิธีต่างๆ เพื่อที่จะประกันให้การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นไปโดยเสรี⁷⁴

พร้อมกันนี้ได้แสดงให้เห็นถึงหลักเกณฑ์ ประเภท และเขตการเลือกตั้ง และที่สำคัญคือ รูปแบบการทุจริตในการเลือกตั้ง ได้แก่ การใช้อิทธิพลจากทางราชการ การทำลายคู่แข่ง

72. เรื่องเดียวกัน, หน้า 60-65.

73. เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

74. เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

การใช้เงินเพื่อซื้อคะแนนเสียงในรูปแบบต่างๆ ซึ่งจะต้องช่วยกันป้องกันภัยตระหนักถึงสิทธิของตนเองเป็นสิ่งสำคัญ⁷⁵

ในระดับวิถีชีวิตซึ่งมีความถ่วงลงมากพอจะรวบรวมได้ดังนี้⁷⁶

- การใช้ความรู้ความสามารถ	- ความรับผิดชอบ
ในการดำเนินอาชีพ	- การใช้เหตุผล
- ความรับผิดชอบ	- ความเห็นอกเห็นใจ
- รู้จักสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น	- ใช้จ่ายอย่างประหยัด
- ปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความรัก	- มีความสุจริต
- ยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน	- มีคุณธรรม
- ใช้จ่ายความรุนแรง	- ป้องกันประเทศ
- ทำเพื่อส่วนรวม	- รักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
- ปฏิบัติตามกฎหมาย	ธรรมชาติ
- รักษาสาธารณะประโยชน์	- การเสียภาษีอากร
สาธารณสมบัติ	- มีส่วนร่วมในการปกครอง โดย
- การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม	การเลือกตั้ง
- ศึกษาหาความรู้	- ตรวจสอบการบริหารงานของรัฐบาล
- ช่วยเหลือทางราชการ	ติดตามข่าวสาร
- สมัครเป็นสมาชิกพรรคการเมือง	- ใช้สติปัญญา
- ตั้งตัวทางการเมือง	- สร้างบรรยากาศทางภูมิปัญญาใหม่
- เคารพมติมหาชน	- รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ และแสดงความคิดเห็น
- การรวมตัวเป็นกลุ่ม	
- มีเจตนาบริสุทธิ์	- ยึดหลักความสมัครใจ

⁷⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 67-70.

⁷⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 11, 13-15, 30, 32, 44, 45, 49, 54-56, 61-64, 66.

- ยึดหลักความยุติธรรม
- ไม่เอารัดเอาเปรียบ
- รู้จักคัดค้าน
- ไม่ซื้อสิทธิ ขายเสียง เป็นต้น
- ปราศจากอคติ
- ขยันหมั่นเพียร
- ไม่เห็นแก่ตัว

ในระดับอุดมคติแม้จะมีความดีน้อยที่สุด แต่ก็นับว่ามีอยู่พอสมควร ได้แก่ การยอมรับในสิทธิและเสรีภาพ การยกย่องมนุษย์ว่ามีเหตุผล มีความเท่าเทียมกัน มีความเสมอภาคโดยเฉพาะในโอกาส มีสติปัญญาในการดูแลการปกครองตนเองและตัดสินใจหา สามารถกำหนดแนวทางการดำเนินชีวิตให้กับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม มุ่งมั่นในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย โดยเชื่อว่า เป็นระบอบที่คนจำนวนมากที่สุดได้รับความสุขความพอใจมากที่สุด เป็นการปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน หลักความยุติธรรม เป็นต้น⁷⁷

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียน ส 402 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล้าให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และขยายความไปถึงประชาธิปไตยกับประชาชน โดยได้อธิบายถึงหลักการที่สำคัญในระบอบ สถาบัน กระบวนการ การพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทย ปัญหาและอุปสรรค ตลอดจนวิธีการแก้ไขโดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง การปฏิบัติตามกฎหมาย เพื่อทำหน้าที่เป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และเสริมความเด่นชัดของการปกครองระบอบประชาธิปไตยด้วยการเปรียบเทียบกับระบอบการเมืองแบบเผด็จการ ข้อดีข้อเสียในประเด็นต่างๆ เช่น อำนาจอธิปไตย ผู้ปกครอง ประโยชน์ของรัฐ จุดหมายปลายทาง สถาบันและองค์การทางสังคม การปฏิบัติตนของประชาชน และระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น⁷⁸

77 เรื่องเดียวกัน, หน้า 9, 10-13, 31, 44-46, 60-61, 70.

78 เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-26.

หนังสือเรียน ส 503 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5⁷⁹

ตารางที่ 6.17 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน ส 503 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	-	0
สังคม	208	100
รวม	208	100

⁷⁹นินาท คัมภีรยานนท์, หนังสือเรียน ส 503 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2537).

ตารางที่ 6.18 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
ส 503 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม	0	0	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.17 พบว่าความถี่ทั้งหมดเป็นของเนื้อหาทางสังคม คือ 100%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.18 พบว่า ไม่มีการอบรมกลุ่มেলাทางการเมือง
ทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียน ส 503 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 พบว่า มุ่งอบรม
กลุ่มেলাให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในภูมิภาคต่างๆ ได้แก่
ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก ภาคตะวันตก และภาคใต้ เพราะ
ทรัพยากรเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ จึงควรมีแนวทางในการใช้
และจัดการทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ร่วมกันแก้ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยการ
ควบคุมพฤติกรรมของคน เทคโนโลยี รวมทั้งคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหาทรัพยากรและ
สิ่งแวดล้อม

หนังสือเรียน ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5⁸⁰

ตารางที่ 6.19 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน
ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	-	0
เศรษฐกิจ	104	100
สังคม	0	0
รวม	104	100

⁸⁰ รุทเมน จิระกุล และเสรี สีสาลัย, หนังสือเรียน ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2537).

ตารางที่ 6.20 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	-	-	-	0
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	-	-	-	0
รวม	0	0	0	0

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.19 พบว่ามีเพียงความถี่ในเนื้อหาทางเศรษฐกิจเท่านั้น คือ 100%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.20 พบว่า ไม่มีการอบรมกลุ่มกลาทั้งสามระดับ

สรุปเนื้อหาหนังสือ ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 พบว่า มุ่งอบรม
กลุ่มกลาให้เข้าใจถึงสภาพทางเศรษฐกิจของประเทศไทย การพัฒนา ปัญหาและแนวทางแก้ไข⁸¹
เช่น ปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ ปัญหาการว่างงาน ปัญหาเงินเฟ้อ ปัญหาการขาด
ดุลงบประมาณ ปัญหาการขาดดุลการค้า ปัญหาความเสื่อมทรามของทรัพยากร ปัญหามลพิษ และปัญ
หาคุณภาพชีวิตของประชาชน เป็นต้น⁸²

⁸¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 4-5.

⁸²เรื่องเดียวกัน, หน้า 90-100.

อนึ่ง มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับระบบราชการไทยปรากฏอยู่ แม้จะเพียงเล็กน้อย แต่ก็นับว่าเป็นหนังสือเรียนหรือแบบเรียนเล่มแรกที่กล่าวถึงราชการทั้งระบบ ซึ่งเท่าที่เคยมีมามากปรากฏในแง่ของข้าราชการบางคนหรือราษฎรบังหลวงเบียดเบียนประชาชน ใช้ตำแหน่งหน้าที่ข่มเหงประชาชน แต่ในหนังสือเรียนเล่มนี้ได้ยกประเด็นเกี่ยวกับความบกพร่องของระบบราชการ แต่ก็เป็นการกล่าวในแง่มุมมองของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และสังคมเท่านั้น คือ

โครงสร้างของระบบราชการในประเทศกำลังพัฒนา ก็มักจะไม่ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากร การติดต่อขออนุมัติดำเนินการจากหน่วยราชการเป็นไปอย่างล่าช้า บางกรณีมีการกีดกันหรือเล่นพรรคเล่นพวกโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ทางราชการ พฤติกรรมเช่นนี้ทำให้การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ เป็นไปอย่างเชื่องช้า ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ บุคลากร เทคโนโลยี และการศึกษาของประเทศ⁸³

⁸³เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

หนังสือเรียน ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6⁸⁴

ตารางที่ 6.21 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน สังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

มิติ	ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง		81	40.29
เศรษฐกิจ		33	16.41
สังคม		87	43.28
รวม		201	100

⁸⁴กฤตนิรันดร์ สามะพุทธิ และ เจสสิยา ฤกษ์รุจิพิมพ์, หนังสือเรียน ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประสานมิตร, 2536).

ตารางที่ 6.22 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน
สังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	38	4		31.34
ระบบการเมือง	91	1		68.65
วิถีชีวิต	-	-		0
รวม	129	5		100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.21 พบว่าเนื้อหาทางสังคมและการเมืองมีความถี่ไม่แตกต่างกันมากนัก คือ 43.28% และ 40.29% ตามลำดับ ในขณะที่เนื้อหาทางเศรษฐกิจปรากฏความถี่ 16.41%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มেলাทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.22 พบว่า การอบรมกลุ่มেলাในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงสุดคือ 68.65% ในขณะที่ระดับอุดมคติพบความถี่เท่ากับ 31.34% และไม่ปรากฏความถี่ในระดับวิถีชีวิต

ในระดับระบบการเมือง มุ่งอบรมกลุ่มেলাให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางการเมืองที่มีผลกระทบต่อทั้งภายในประเทศและสามารถที่จะขยายผลออกไปภายนอกประเทศ จนเกิดเป็นกระแสทางการเมือง กล่าวคือ ได้กล่าวถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่เกิดขึ้นในประเทศที่สำคัญทางตะวันตก 3 ประเทศ คือ อังกฤษ (ค.ศ.1640-1660) อเมริกา (ค.ศ.1776-1783) และฝรั่งเศส ค.ศ.1789 ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงจากระบบการปกครองเดิม

เข้าสู่ระบอบประชาธิปไตย และอธิบายถึงระบบใหม่ เช่น ระบบรัฐสภา ระบบประธานาธิบดี ระบบแบบผสม และสถาบันทางการเมืองที่สำคัญอื่นๆ⁸⁵ บนพื้นฐานทางความคิดของจอห์น ล็อก ฌอง ฌาค รูสโซ และบทบาทของ ทอมัส เจฟเฟอร์สัน

อิทธิพลที่สำคัญมากอันหนึ่งต่อระบบการเมืองในประเทศต่างๆ ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนา คือ จักรวรรดินิยม โดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือ

...การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ได้มีการเอาหลักการเมืองที่ถือเอาประชาธิปไตยของปวงชนมาใช้ปฏิบัติ ทำให้มีการล้มล้างสถาบันกษัตริย์ในบางประเทศ ทำให้เกิดสถาบันรัฐสภาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน และกระบวนการอื่นๆ ที่เกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวาง...⁸⁶

แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโลกทางตะวันออกก็คือ ความต้องการที่จะตอบโต้และรับอิทธิพลตะวันตกโดยตรงเกือบทั้งสิ้น บางอย่างต้องเลือกรับ หรือบางอย่างสามารถรับได้โดยง่าย เช่น วัตถุสิ่งของที่อำนวยความสะดวก รูปแบบทางการเมือง เช่น การเลือกตั้ง ระบบราชการ การทหาร ส่วนวัฒนธรรมทางความคิดและนิสัยใจคอก็ยังไม่สามารถรับเข้ามาแทนที่ความคิดและนิสัยเดิมได้⁸⁷ การเกิดสถาบันทางการเมืองตามแบบตะวันตกนั้นเป็นการสร้างระบบใหม่บางครั้งต้องล้มล้างสถาบันเดิม ยกเว้นกรณีไทย

...การเกิดสถาบันทางการเมืองตามแบบตะวันตกที่สำคัญ คือ รัฐบาลกลางที่ทำหน้าที่บริหารราชการตามแบบสมัยใหม่แทนวิธีการปกครองดั้งเดิมโดยสุลต่าน พระราชา หรือพระมหากษัตริย์ ถึงแม้สถาบันพระมหากษัตริย์จะยังคงอยู่ต่อมาในบางประเทศ เช่น ลาว เขมร มาเลเซีย แต่ก็ต้องเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทไปอย่างมาก

85 เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-69.

86 เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

87 เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

และต่อมาก็ต้องล้มเลิกไป... ในกรณีนี้ยกเว้นประเทศไทย... จะเปลี่ยนแปลงก็แต่เพียงบทบาทจากการที่ทรงเป็นผู้บริหารประเทศโดยตรงมาเป็นทรงใช้อำนาจตามรัฐธรรมนูญ⁸⁸

อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยยังคงเป็นไปอย่างไร้ราฐันในความเป็นจริง แต่เพื่อการอบรมกล่อมเกล่าอาจจะต้องสร้างภาพที่ดีให้แก่เยาวชน จึงกล่าวว่า

...จากการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง...มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ระบบรัฐสภาตลอดระยะเวลากว่า 60 ปี ทำให้ประชาชนได้มีโอกาสดำเนินการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจในการควบคุมฝ่ายบริหาร ลักษณะการปกครองเช่นนี้ ทำให้ความคิดเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันสังคมที่เคยมีมาในอดีตค่อยลดหายไป เห็นได้จากในพ.ศ.2484 รัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม... ได้ยกเลิกบรรดาศักดิ์และยศข้าราชการพลเรือนตามแบบเก่า ในขณะที่เดียวกันกระบวนการทางประชาธิปไตย

ทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวในสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค มีการรวมกลุ่มกัน... ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ค่อยหายไปเป็นความสัมพันธ์ที่มีข้อตกลงแลกเปลี่ยนที่แน่นอน มากกว่าที่จะเป็นไปตามลักษณะของความสัมพันธ์ส่วนตัว...⁸⁹

อย่างไรก็ตาม บทบาทของสองมหาอำนาจในระหว่างสงครามเย็น (ค.ศ.1947 - 1990) นั้นเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีผลกระทบต่อประเทศที่ด้อยพัฒนา คือการแทรกแซงโดยลับ และเปิดเผยของสองมหาอำนาจในประเทศเหล่านั้น ผลก็คือ มีขบวนการผู้ก่อการร้ายพรรคคอมมิวนิสต์ ขบวนการสังคมนิยม การวางแผนปฏิวัติรัฐประหาร เช่น เกิดพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย

88 เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

89 เรื่องเดียวกัน, หน้า 153-154.

มลายู ฟิลิปปินส์ ละตินอเมริกา และเอชไอเปีย เป็นต้น⁹⁰ แต่แนวโน้มของโลกนับตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่สองยุติลง คือ "...กลุ่มโลกเสรีกับกลุ่มโลกคอมมิวนิสต์ได้ผ่อนปรนเข้าหากัน โดยกลุ่มโลกคอมมิวนิสต์กำลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตย และเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเสรีนิยมมากขึ้น..."⁹¹

สำหรับในระดับอุดมคติเป็นการยอมรับกลมกลืนโดยปรัชญาหรือความคิดของ จอห์น ล็อก ฌอง ฌาค รูสโซ มองเตสกีเออ ทอมัส เจฟเฟอร์สัน และนโปเลียน โบนาปาร์ต เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่อง สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาค และการยกย่องคุณค่าของความเป็นมนุษย์⁹²

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 605 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่ามุ่งยอมรับกลมกลืนให้เห็นคุณค่าของอารยธรรมในฐานะที่เป็นมรดกตกทอดตั้งแต่ยุคโบราณ อียิปต์ เมโสโปเตเมีย อินเดียโบราณ จีน กรีก-โรมัน (คลาสสิก) ยุคกลาง ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ การปฏิวัติอุตสาหกรรม ยุคล่าอาณานิคม จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 โดยเหตุการณ์ในแต่ละกรณีล้วนแสดงให้เห็นถึงการคลี่คลายทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะการเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจากระบอบเดิม หรือการประกาศเอกราช การเรียกร้องสิทธิมนุษยชน ความต้องการการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นต้น เมื่อมีการคลี่คลายแล้วมิใช่จะไม่เกิดปัญหา ปัญหายังคงมีอยู่ต่อไปแม้ว่าสงครามเย็นจะสิ้นสุด แต่เป็นปัญหาเกี่ยวกับ เศรษฐกิจ และสังคม การเอารัดเอาเปรียบระหว่างประเทศที่ร่ำรวยกับประเทศที่ยากจน⁹³ จนมีการรวมตัวกันขึ้นเพื่อเป็นกำลังในการต่อรอง เช่น กลุ่มตลาดร่วมยุโรป กลุ่มการค้าเสรีภาคพื้นยุโรป การค้าเสรีภาคพื้นละตินอเมริกา หรือกลุ่มอาเซียน เป็นต้น ส่วนปัญหาทางการเมืองระดับประเทศยังคงเน้นบทบาทการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติเช่นเดิม

90 เรื่องเดียวกัน, หน้า 170.

91 เรื่องเดียวกัน, หน้า 188.

92 เรื่องเดียวกัน, หน้า 48, 50, 53, 55, 57, 61-62, 72, 98.

93 เรื่องเดียวกัน, หน้า 173-182.

และทิ้งท้ายไว้ว่าแนวโน้มของโลกปัจจุบันก็คือการขยายตัวของเมือง การอพยพสู่แหล่งความเจริญ การนำเทคโนโลยีมาใช้ การมีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันทั่วโลก เนื่องจากโลกนั้น แคมลงด้วยการสื่อสาร การเดินทาง เทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร แต่ก็ไม่สามารถที่จะหนีปัญหาที่จะตามมาได้โดยเฉพาะปัญหาที่เกิดจากความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมแบบเก่ากับแบบใหม่ เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาวะแวดล้อม ปัญหาประชากร เป็นต้น⁹⁴

⁹⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 188-199.

หนังสือเรียน ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6⁹⁵

ตารางที่ 6.23 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากหนังสือเรียน สังคมศึกษา รายวิชา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

มิติ \ ความถี่	หน้า	ร้อยละ
การเมือง	10	5.81
เศรษฐกิจ	85	49.41
สังคม	77	44.76
รวม	172	100

⁹⁵จรัสศักดิ์ สุรังคพิพรรธน์ และ นิรมล สุธรรมกิจ, หนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประสานมิตร, 2536).

ตารางที่ 6.24 แสดงการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากหนังสือเรียน รายวิชา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6

ระดับของประชาธิปไตย	ความถี่	หน่วย	รูป	ร้อยละ
อุดมคติ	8	-	-	10.81
ระบบการเมือง	-	-	-	0
วิถีชีวิต	66	-	-	89.18
รวม	74			100

จากการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ตามตารางที่ 6.23 พบว่าเนื้อหาทางเศรษฐกิจมีความถี่สูงสุด คือ 49.41% รองลงมาคือเนื้อหาทางสังคม 44.76% และเนื้อหาทางการเมือง 5.81%

และจากการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มกลางทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับต่างๆ ตามตารางที่ 6.24 พบว่า การอบรมกลุ่มกลางในระดับวิถีชีวิตมีความถี่สูงสุดคือ 89.18% ในขณะที่ระดับอุดมคติพบเพียง 10.81% และไม่ปรากฏในระดับระบบการเมือง

ในระดับวิถีชีวิตซึ่งมีความถี่สูงสุดนั้น เนื่องจากหนังสือเรียนเล่มนี้เป็นเนื้อหาว่าด้วยบทบาทของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกับสังคม ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ จึงจำเป็นต้องปลูกฝังค่านิยมที่ลดความขัดแย้ง ซึ่งรวบรวม

๗๕๕๙๙๖

- เข้าใจและเห็นอกเห็นใจกัน
- ยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน
- สร้างความเป็นธรรม
- ยอมรับความเสมอภาค
- ไม่ลู่กล้ำสิทธิมนุษยชน
- เคารพกติกา
- ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์
- ความขยัน
- ความซื่อสัตย์
- มีความเป็นอิสระ
- ยอมรับวัฒนธรรมอื่นๆ
- ฟังพาทอาศัยกัน
- มีเหตุผล
- มีสุขภาพดี
- เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
- กำหนดวิถีชีวิตของตนเองตามหลักเกณฑ์
- ฟังตนเอง เป็นต้น
- ยึดหลักความยุติธรรม
- รวมกลุ่มกัน
- ประสานประโยชน์
- แก้ปัญหาด้วยการเจรจา
- ใจอ่อนผ่อนตาม
- มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนพัฒนาชุมชน
- สร้างเอกภาพภายใน
- ความกตัญญูต่เวทียุค
- ประณามพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความแตกแยกในสังคม
- ไม่ทรยศ คดโกง
- ศึกษาหาความรู้
- ไม่ถือตน
- ใฝ่สันติ
- พัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น
- ใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม
- ส่งเสริมบรรยากาศของสังคมประชาธิปไตย

และในระดับอุดมคติเป็นการกล่าวถึง บทบาทของความร่วมมือทางการเมืองระหว่างประเทศของสหประชาชาติ ซึ่งมีความมุ่งหมายเพื่อสันติภาพ เคารพต่อหลักการแห่งสิทธิ ความเท่า

๙๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116-119, 121, 124, 127-128, 133, 135-136, 150, 163.

เทียมกัน อีสราเอล และการกำหนดเจตจำนงของตนเอง⁹⁷ รวมทั้งทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองโดยยึด "คน" เป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป้าหมายก็คือ เน้นที่ความเสมอภาค และความ เป็นอิสระ จึงเน้นด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์⁹⁸

สรุปเนื้อหาหนังสือเรียนสังคมศึกษา รายวิชา ส 606 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 พบว่า มุ่งอบรมกล่อมเกล่าให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการนำเทคโนโลยีมาใช้พัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ทำให้มีการแข่งขันกันทางการเมืองและเศรษฐกิจ เช่น การแข่งขันกันผลิตอาวุธ การตลาดระบายสินค้า การหาวัตถุดิบ เป็นต้น โดยประเทศที่มีเทคโนโลยีเหนือกว่าจะสามารถพัฒนาประเทศให้มั่งคั่งและมีเสถียรภาพทางการเมืองและเศรษฐกิจได้⁹⁹ นอกจากนี้ยังวิเคราะห์ให้เห็นถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความไม่เท่าเทียมกันดังกล่าว อาทิ ความขัดแย้งทางความเชื่อ ค่านิยมที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ ปัญหาความเป็นพหุสังคม ความแตกต่างทางวัฒนธรรมบริโภคนิยมกับวัฒนธรรมตะวันออก การปรับตัวทางวัฒนธรรม การขาดการศึกษา สุขภาพ และการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสม¹⁰⁰

ไม่เพียงแต่เนื้อหาทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศที่ให้ความรู้เกี่ยวกับบริษัทข้ามชาติ ธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า เป็นต้น แต่ยังเน้นบทบาทของการรวมกลุ่มเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญ¹⁰¹ เช่น ASEAN AFTA

97 เรื่องเดียวกัน, หน้า 110-111.

98 เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

99 เรื่องเดียวกัน, หน้า 27-30.

100 เรื่องเดียวกัน, หน้า 119-137.

101 เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-86.

EFTA LAFTA CAEI เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดน้ำหนักในการต่อรองและเพื่อการพัฒนาภูมิภาคด้วย ส่วนภาวะการแข่งขันทางเศรษฐกิจภายในประเทศนั้นได้ชี้ให้เห็นถึง การนำเข้า-ส่งออก การกู้ยืม การสูญเสียทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับการผลิต การพัฒนาคุณภาพประชากร การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตลอดจนทิศทาง เงินบาท ปัญหา และอุปสรรคของไทยบนเส้นทางสู่ความเป็นนิคส์ (NICs)¹⁰²

ตารางที่ 6.25 สรุปผลการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมจากแบบเรียนตามหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2523 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) และตอนปลาย พุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

มิติ	การเมือง	เศรษฐกิจ	สังคม
ร้อยละ	24.42	20.97	54.59

จากการวิเคราะห์ตามตารางที่ 6.25 พบว่า เนื้อหาทางสังคมมีความถี่สูงที่สุดคือ 54.59 ในขณะที่เนื้อหาทางการเมืองและเนื้อหาทางเศรษฐกิจมีความถี่ 24.42 และ 20.97 ตามลำดับ

¹⁰²เรื่องเดียวกัน, หน้า 167-171.

ตารางที่ 6.26 สรุปผลการวิเคราะห์เนื้อหา การอบรมกลุ่มอาสาทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากแบบเรียนตาม
หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
และตอนปลายพุทธศักราช 2524 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

ระดับของ ประชาธิปไตย	อุดมคติ	ระบบการเมือง	วิถีชีวิต
ร้อยละ	5.39	72.77	21.82

จากการวิเคราะห์ตามตารางที่ 6.26 พบว่า ในระดับระบบการเมืองมีความถี่สูงที่สุดคือ
72.77 ในขณะที่ในระดับวิถีชีวิตและระดับอุดมคติมีความถี่ 21.82 และ 5.39 ตามลำดับ

ตารางที่ 6.27 เปรียบเทียบการวิเคราะห์เนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม จากแบบเรียน
สังคมศึกษา ตามหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ใช้ระหว่าง พ.ศ. 2520-2537

พ.ศ. \ มิติ	การเมือง	เศรษฐกิจ	สังคม	รวม
2520	25.80	21.61	52.58	100
2526	18.01	17.12	64.86	100
2533	24.42	20.97	54.59	100

ตารางที่ 6.28 เปรียบเทียบการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกล่อมเกลากทางการเมืองตามระบอบ
ประชาธิปไตยในระดับ อุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิต จากแบบเรียน
สังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ใช้ระหว่าง พ.ศ. 2520-2537

พ.ศ. \ ระดับ	อุดมคติ	ระบบการเมือง	วิถีชีวิต	รวม
2520	13.61	58.20	28.17	100
2526	10.52	64.57	24.89	100
2533	5.39	72.77	21.82	100

จากผลการวิจัยตามสมมุติฐานว่า

- เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองมีอยู่น้อยกว่าเนื้อหาทางเศรษฐกิจและสังคม
- การอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับระบบการเมืองมีอยู่มากกว่าระดับอุดมคติ และวิถีชีวิต

เมื่อสรุปเปรียบเทียบเนื้อหาทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม จากแบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ใช้ระหว่าง พ.ศ. 2520-2537 ตามตารางที่ 6.27 พบว่า

1. ในทุกหลักสูตร เนื้อหาทางการเมืองมีอยู่น้อยกว่าเนื้อหาทางสังคม ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐาน
2. ในทุกหลักสูตร เนื้อหาทางการเมืองมีอยู่มากกว่าเนื้อหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมุติฐาน

และผลเปรียบเทียบการวิเคราะห์เนื้อหาการอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตจากแบบเรียนสังคมศึกษาที่ใช้ระหว่าง พ.ศ. 2520-2527 ตามตารางที่ 6.28 พบว่า

1. การอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองในระดับระบบการเมืองมีอยู่มากกว่าระดับอุดมคติ ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐาน
2. การอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองในระดับระบบการเมืองมีอยู่มากกว่าระดับวิถีชีวิต ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐาน

จากสมมุติฐานและผลการวิจัยข้างต้นนั้นชี้ให้เห็นว่า การอบรมกลุ่มเกลาทางการเมืองนั้นมีลักษณะไม่แตกต่างจากเนื้อหาทางเศรษฐกิจมากนัก ส่วนเนื้อหาทางสังคมนั้นมีมากที่สุดในทุกปี แต่แนวโน้มของการเพิ่มและลดลงของแต่ละมิตินั้นก็มิได้แตกต่างกันอย่างมากอันแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งดูจะเป็นเรื่องที่ดีที่ว่าการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆกระทำ แต่ในทางกลับกันก็แสดงให้เห็นว่ารัฐมิได้มุ่งส่งเสริมหรือสนับสนุนให้เยาวชนมีความรู้ความเข้าใจทางการเมืองมาโดยตลอด ไรดยสังเกตุได้จากตัวเลขที่ไม่แตกต่างกันมากนักที่กล่าว เช่นนี้มิได้หมายความว่าจำเป็นต้องให้เนื้อหาทางการเมืองนั้นเพิ่มขึ้นเรื่อยๆจนมากกว่าเนื้อหาทางเศรษฐกิจและสังคม แต่หมายถึงเจตนาของรัฐที่ให้ความสำคัญต่อเนื้อหาทางการเมืองซึ่ง

จากการวิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษาตามหลักสูตรมัธยมศึกษาที่ชำระระหว่าง พ.ศ. 2520-2537 ก็มิได้เป็นเนื้อหาว่าด้วยการเมืองในระบบประชาธิปไตยทั้งหมด แต่มีการเมืองในประวัติศาสตร์ สมบูรณาญาสิทธิราชด้วยเช่นกัน และสามารถทำได้ดีกว่าด้วยซ้ำ กล่าวคือมีการดำเนินเรื่องเป็นเหตุการณ์ให้ข้อมูลในการแก้ไขสถานการณ์บ้านเมือง วิเคราะห์ในแง่มุมต่างๆ ให้เด่นชัด ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า ความเข้าใจในระบบเก่านี้เมื่ออยู่เพียงพอแล้ว ส่วนเนื้อหาการเมืองในระบบประชาธิปไตยนั้นค่อนข้างหยุดนิ่ง กล่าวถึงหลักการเป็นส่วนใหญ่ เหตุการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ 2475 เป็นต้นมาถูกกล่าวไว้โดยคร่าว ๆ การวิเคราะห์ยังทำไม่ได้เต็มที่ทั้งนี้อาจเป็นเพราะความรู้ความเข้าใจการเมืองในระบบประชาธิปไตยนั้นยังไม่คงที่ ซึ่งถ้าเปรียบเทียบเนื้อหาในแบบเรียนกับชีวิตจริงก็จะทำให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจน หรืออีกเหตุผลหนึ่งเนื้อหาทางการเมืองนั้นเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน การถ่ายทอดในทุกแง่มุมจึงทำไม่ได้เนื่องจากจะ เป็นการสร้างภาพในเชิงลบให้แก่เยาวชนว่าการเมืองเป็นเรื่องที่ไม่สะอาด หรืออีกนัยหนึ่งอาจจะ เป็นเหตุผลที่ว่าเนื้อหาทางการเมืองในแบบเรียนนั้นถูกควบคุมเพื่อให้ภาพของผู้ปกครองนั้นดูดีเสมอ ซึ่งการกระทำเช่นนี้ย่อมเป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากผู้ที่ควบคุมการเมืองและการศึกษาของประเทศไทยที่แท้จริงนั่นเอง

สำหรับการอบรมกล่อมเกลாதองการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยในระดับอุดมคติ ระบบการเมือง และวิถีชีวิตนั้น ซึ่งให้เห็นว่า เรามีการอบรมกล่อมเกลาระดับระบบการเมือง เป็นสำคัญนั้นหมายถึงการเมืองในลักษณะของโครงสร้าง สถาบันทางการเมือง กฎหมายต่าง ๆ ซึ่งก็คือการเมืองในรูปแบบ (form) มากกว่าที่จะให้ความสำคัญเนื้อหา (content) จากจุดนี้เองเมื่อเปรียบเทียบเนื้อหาในแบบเรียนกับชีวิตจริงก็จะทำให้เห็นภาพอย่างชัดเจน กล่าวคือตั้งแต่ปี 2475 เป็นต้นมา เราปรับรูปแบบทางการเมืองจากตะวันตกมาปรับให้เข้ากับสภาพบริบทของเราเอง แต่การเมืองต้องหยุดชะงักมาตลอดแม้ในปัจจุบัน จากจุดนี้หมายความว่าโดยเนื้อหา (content) แล้วการเมืองของเรายังไม่เป็นประชาธิปไตยนั่นเอง แต่คงเน้นที่รูปแบบ (form) มากที่สุด และสิ่งที่ยืนยันความคิดนี้ก็คือผลการเปรียบเทียบการอบรมกล่อมเกลาระดับอุดมคติ และวิถีชีวิตที่มีอยู่น้อยกว่าโดยแต่ละระดับนั้นเมื่ออยู่ไม่ถึงครึ่งของระดับระบบการเมือง อันแสดงให้เห็นว่าเรายังไม่มีความเป็นประชาธิปไตยอยู่ในความคิดและการกระทำมากเท่ากับรูปแบบ

อีกนัยหนึ่งอาจพิจารณาได้ว่า "รัฐ" ผู้ควบคุมอำนาจและการศึกษาของประเทศไทยที่แท้จริง

นั้นแสดงเจตนาที่จะให้ความรู้ความเข้าใจทางการเมืองแก่เยาวชนอย่างไร จริงอยู่อาจจะมีข้อควรตระหนัก (หรือเป็นความจริง) ที่ว่าไม่สามารถอบรมกล่อมเกลารดับอุดมคติแก่เยาวชนในระดับมัธยมศึกษาได้มากเท่าที่ควร เนื่องจากเนื้อหาในระดับอุดมคตินี้มักเป็นเรื่องที่เป็นนามธรรม เป็นเรื่องของปรัชญาซึ่งยากแก่การเข้าใจของเด็กในวัยนี้ แต่จากเนื้อหาของแบบเรียนโดยเฉพาะหลักสูตรหลัง ๆ เริ่มที่จะมีการทำเนื้อหาในการอบรมกล่อมเกลารดับอุดมคติให้ง่ายขึ้น (simplify) เช่นการดำเนินเรื่องแบบละครที่มีตัวแสดง 2-3 ตัว สนทนากัน แม้จำนวนหน่วยคือ คำ ประโยค รูปภาพ และตารางของการอบรมกล่อมเกลารดับอุดมคติจะลดลง (สังเกตได้จากตัวเลขในตาราง) เนื่องจากได้ถูกปรับประยุกต์หรือทำให้ง่ายขึ้น กล่าวคือ กลายเป็นละคร เป็นเรื่อง เป็นการโยงความคิดเข้ากับสิ่งที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น แต่ก็สามารถที่จะทำให้เกิดความเข้าใจได้ดีขึ้น

โดยหลักการแล้วสังคมประชาธิปไตยน่าที่จะมีการอบรมกล่อมเกลารดับที่เหมาะสมได้สัดส่วนกัน ในที่นี้มีได้หมายความว่าตัวเลขในการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเรียนทั้งสามระดับจะต้องใกล้เคียงกันหรือเท่ากัน แต่กลวิธีในการอบรมกล่อมเกลารดับที่จะเป็นสิ่งที่สำคัญกว่านั้นเอง

หนึ่ง สิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งพบในการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเรียน อีกทั้งยังสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงก็คือ "ระบบราชการ" ซึ่งพบอยู่ประปรายในแบบเรียนแต่ละเล่ม (และไม่ปรากฏในบางเล่ม) โดยเฉพาะแบบเรียนที่มีเนื้อหาว่าด้วยการเมืองการปกครองโดยตรง การกล่าวถึงระบบราชการนั้นมี 2 แบบคือ กล่าวถึงในลักษณะที่เป็นกลไกของรัฐ (state apparatus) โดยเน้นถึงหน้าที่ หน่วยงาน กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ และกล่าวถึงในแง่ตัวบุคคลคือ "ข้าราชการ" ในเชิงของหน้าที่พลเมืองและจริยธรรมที่จะต้องปฏิบัติตามบทบาทของแต่ละบุคคล กล่าวคือ แต่ละบุคคลในสังคมย่อมต้องปฏิบัติตามหลักหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก เพื่อน สมาชิกชุมชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ (รวมถึงข้าราชการ) ไปจนถึงระดับประเทศ ข้าราชการจึงควรมีคุณสมบัติดังนี้คือ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน บังหลวม ซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช้ตำแหน่งหน้าที่แสวงหาประโยชน์หรือข่มเหงประชาชน แต่จุดที่ต้องการจะกล่าวถึงก็คือ "ระบบราชการ" ไม่มีแบบเรียนเล่มใดยกขึ้นมากล่าวถึงเป็นหัวข้อ ไม่มีการวิเคราะห์ หรือวิพากษ์วิจารณ์ คงกล่าวแต่เพียงว่าเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของรัฐหรือนโยบายของรัฐไปปฏิบัติเท่านั้น

จากการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเรียนสังคมศึกษาพบว่า มีแบบเรียนเพียงเล่มเดียวเท่านั้น ที่กล่าวถึงราชการอย่างวิเคราะห์แต่ก็ไม่ลึกนัก คือ

โครงสร้างของระบบราชการในประเทศกำลังพัฒนามักจะไม่ส่งเสริมการพัฒนาบุคลากร การติดต่อขออนุมัติดำเนินการจากหน่วยราชการเป็นไปอย่างล่าช้า บางกรณีมีการกีดกันหรือ เล่นพรรคเล่นพวกโดยอาศัยอำนาจหน้าที่ทางราชการ พฤติกรรมเช่นนี้ทำให้การพัฒนา ประเทศในด้านต่าง ๆ เป็นไปอย่างเชื่องช้าไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ บุคลากร เทคโนโลยี และการศึกษาของประเทศ¹⁰³

แบบเรียนดังกล่าวเป็นของสำนักพิมพ์เอกชนว่าด้วยเรื่องทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น ไม่มีเนื้อหาทางการเมืองและสังคม การกล่าวถึงระบบราชการจึงกล่าวถึงในเชิงการบริหารและการพัฒนา ส่วนการกล่าวถึงระบบราชการในเชิงการเมืองยังไม่มีแบบเรียนเล่มใดหยิบยกขึ้นมา ซึ่งผิดกับ สถาบันอื่น ๆ ที่ถูกนำมาวิเคราะห์หรือวิพากษ์วิจารณ์ทางการเมือง เช่น ทหาร รัฐบาล 'สภาผู้แทนราษฎร พรรคการเมือง เป็นต้น เมื่อนำกรอบความคิดว่าด้วยการเมืองกับการศึกษามา วิเคราะห์ด้วยแล้วก็จะเห็นภาพว่า "ไม่มีรัฐชาติที่จะอบรมกล่อมเกลางานการเมืองให้สมาชิกเกิดความขัดแย้งกับรัฐอย่างแน่นอน" เพราะฉะนั้นด้วยตรรกะนี้ผู้ที่ควบคุมอำนาจรัฐที่แท้จริงก็คือ "ระบบราชการ" นั่นเอง จึงไม่มีเนื้อหาแบบเรียนที่มุ่งโจมตีหรือวิพากษ์วิจารณ์ระบบราชการแต่อย่างใด ไม่เพียงแต่ทางการเมืองเท่านั้นทางการศึกษาจากบทวิจัยที่ 3 เราสามารถที่จะเห็นที่มาและการเคลื่อนไหวทางนโยบายโดยกลุ่มข้าราชการทั้งสิ้น ข้อความในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 อันเป็นผลผลิตจากราชการ ในหมวดที่ 2 ว่าด้วยแผนนโยบายการศึกษาของรัฐ กล่าวไว้

10. รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาโดยถือว่าการศึกษามีความสำคัญในอันดับสูงยิ่งแห่งกิจการของรัฐ

¹⁰³ รกเมน จิรัญกุล และเสรี ลีลาสัย, หนังสือเรียน ส 504 สังคมศึกษา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5, หน้า 75.

การจัดระบบการศึกษาเป็นหน้าที่ของรัฐโดยเฉพาะ

การจัดการศึกษาทั้งปวงย่อมอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐ¹⁰⁴

จากนโยบายนดังกล่าวรวมทั้งที่มาแห่งนโยบายนย่อมแสดงให้เห็นถึงอำนาจในการจัดการศึกษาที่ตกอยู่ในมือของราชการ เพราะฉะนั้นจึงเป็นธรรมดาอยู่เองที่ผู้มีอำนาจจะต้องรักษาอำนาจและสิทธิของอำนาจต่อไป ซึ่งจากแนวนโยบายทางการศึกษาสู่แบบเรียนจึงเป็นไปโดยสอดคล้องกัน และแม้ว่ารัฐจะมีนโยบาย หลักสูตร เพื่อมุ่งอบรมกล่อมเกลากล่อมเมืองให้มีความเป็นประชาธิปไตย แต่ไหนก็ตาม แต่เกณฑ์การตรวจหนังสือแบบเรียนที่เกี่ยวข้องกับการเมืองและมีความสำคัญว่าเรื่องประชาธิปไตย ก็คือ "ไม่ขัดต่อความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยของชาติ และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดีงามของประชาชน"¹⁰⁵

¹⁰⁴สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2520 (กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์), หน้า 8. (อட்சาเนา).

¹⁰⁵กระทรวงศึกษาธิการ, "หลักการและหลักเกณฑ์การรับตรวจหนังสือและคู่มือที่เข้าในการเรียนการสอนของเอกชน เรื่อง การรับตรวจสื่อการเรียนการสอนของเอกชน," แนบท้ายประกาศกระทรวงศึกษาธิการ 7 สิงหาคม 2533. (พิมพ์คิด).